

Könyvtártudományi Tanulmányok 1971-72. (Szerk. Kovács Máté+ - Rácz Aranka. Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 29. sz. kiadványa. Bp. 1974. Népművelési Propaganda Iroda.)

Azok közé tartozunk, akik elvi okokból kétségbe vonják a merőben tantervi szempontoknak megfelelően összeállított Milkau-Leyh-féle Bibliothekswissenschaft, nemkülönben a pozitivistá szcientizmus izlése szerint körülhatárolt bibliológiai, vagy az amerikai pragmatista library science önálló tudománykénti funkcionálását. Nem térve ki általában a tudományt konstituáló jegyekre, amelyeket az itt lehető rövidséggel csak iskolameszteri sémában foglalhatnánk össze, a háromféle koncepció fogyatékoságai közül a vizsgálat tárgyává tett jelenségcsoport elégtelen benső koherenciáját emeljük ki. Holott valójában létezik olyan koherens és a társadalom életét átszövő lényeges jelenségcsoport, amelynek összefüggő ismerete nélkül a könyvtári gyakorlat céljai és eszközei reálisan meg nem határozhatók. Amelyet éppen ezért egy sajátképpen könyvtárosi tudomány témakomplexumaként lehet és szükséges vizsgálni. A közlési folyamat jelenségeire, ezeken belül is az írásos közlésmódhoz kapcsolódó tevékenységekre, intézményekre, tárgyakra gondolunk. Ennek a tudománynak viszont - s ha jól meghatároztuk, szinte csak konvenció dolga, minek nevezzük - munkásai és propagálói szeretnénk lenni.

Ám hogy az ilyen okfejtések dogmaszerűen éket ne verjenek az érdemi kutatás és a rá vonatkozó elmélet közé, rögtön hangsúlyozni kell a tudományos célok és tárgyak elméleti meghatározásának történetiségét, függését az empirikus ismeretek mennyiségi halmozódásától, spontán alakulásától, előrerugtatásait a csomópontok körül, stb. Gyümölcsöző kutatás folyhat elméletileg megvilágítatlan terepen, sőt hamis munkahipotézisek nyomán - csak a valóság és tükrözései közti megfelelés legyen ellenőrzőten pontos és teljes, csak az adatok egymásra vonatkoztatása és szintetizálása épüljön teherbíró metodikai szerkezetben. Abban pedig, hogy mindez megvalósuljon, az un. tudományon kívüli tényezők játszanak meghatározó szerepet: a termelőeszközök fejlettsége, amely lehetővé és időszerűvé teszi a problémák felvetését, a kutatást segítő és gátló ideológiák, a buvárkodás társadalmi, intézményi alapokra helyezése, a közlés kiteljesedése, beleértve a tanítást, az ismeretek rögzítését, a rögzítések gyűjtését és használatát.

Ez utóbbi tényezőcsoport szegényes megvalósulása miatt és nem az elméleti vonalvezetés tisztaságát túlértékelve beszélünk úgy a könyvtárosi kommunikativ tudományról, mint amely még csak nyomokban, kezdetiben és törekvéseiben létezik, s amely nagyobb részét a jövőben megvalósítandó program. Ismételten bíraltuk metodikai kiforratlanságát, ezen belül

ama módszerbeli és morális követelmény elégtelen érvényesülését, hogy az egyszer már publikált eredmények ne ujralfelfedezett spanyolviaszként, hanem hivatkozás mellett és továbbfejlesztés céljából jelentkezzenek a későbbi közlésekben, ugyanakkor pedig minden kutatásnak az előzmények ismerete, összegezése és bírálata alapján kell továbblépnie. A publicisztikus rögtönzések salakhegyei zárták el a módszeres, primér kutatások útját. Aránytalanul nagy a szekundér és az isten tudja hányadkézből vett közlések, helyi gyakorlatot bemutató ismertetések száma, s ez lassítja, nehezíti a vadászatot, amelyet a kutató mindig a lényeges új eszmék és kutatási eredmények, az előrevivő gyakorlati megoldások első közlései után folytat. Ugyanakkor nem tagadtuk s most sem tagadjuk a haladást szolgáló, a progresszív eszmék, megoldások gyakorlattá tételét segítő szakpublicisztika s a lényeges új eredményekről informáló másodközlések létjogát általában. Ezek nélkülözhetetlenek minden tudomány (s minden gyakorlati ágazat) háztartásában. A tudomány- és kiadáspolitikai felelős e műfajok ésszerű mederben tartásáért, de általában való száműzésüket nem a tudományos szigor, hanem a sarlatánság és sznobizmus követeli.

Jogosultnak, sőt szükségesnek érezzük e megfontolások előrebecsátását, amikor a "könyvtártudományt" címében hordozó sorozat új kötetének értékelésére vállalkoztunk. Egy születő (vagy, ha tetszik, felnőtti és állampolgári egzisztenciájáért küzdő) tudomány jelen fejlődésszakaszán bocsánatos bűn megkérdezni egy széles tematikai spektrumot átfogó gyűjtemény kézbevételekor: mennyiben járul hozzá a diszciplína sajátos ismeretállományához, metodikai tökéletesedéséhez, tartalmi és tudományökonómiai megalapozásához?

A kötetbe foglalt írások közül három "csak" közlemény, olyan azonban, amely lényeges időszerű hozzájárulást kínál szakterületünk információháztartásához. Domanovszky Ákos az ISBN rendszerét ismerteti és javaslatot tesz annak magyarországi bevezetésére. A nemzetközi szabványosított könyvszámozást ma már alkalmazzuk, de a cikk semmit sem veszített aktualitásából, gyakorlati jelentőségéből. S ez azért van, mert a közvetített információt tudományos igénygel prezentálja. Bemutatja a könyvtárosi racionalizálás szerepét az irodalmi közlés, az információáramlás történeti folyamatában, s felvillantja a könyvtári kommunikatív tevékenységek mindazon összefüggéseit, amelyekben az ISBN alkalmazása további ésszerűsítést ígér. Orosz Gábor, aki érdemes primér eredményekkel gazdagította az információ gépi rendezésének elméletét, most a gyakorlati alkalmazás területén kalauzol: az OMKDK report-katalógusának számítógépes előállításáról ad leíró ismertetést. Ezzel nagyon fontos segítséget nyújt a szakirodalmi tájékoztató szolgálat szintemeléséhez. Alkalmazásra kész ismereteket kínál azoknak a szakembereknek, akik e tevékenység korszerűsítéséért, vagy korszerű műveléséért felelősek, de számításelméleti képzettséggel nem rendelkeznek. Schiff Ervin pedig a magyar nyelvű általános műszaki tézaurusz elveinek és kidolgozásának bemutatásával tesz hasonló szolgálatot. Az OMKDK-ban folyó kísérletekről és fejlesztési kutatásokról szóló tudósítások általában is megérdemlik a figyelmet. Tudományunk bizonyos témáinak, kutatási feladatainak (elsősorban azoknak, amelyek a gépesített információ gyakorlatával függnek össze) Magyarországon ez az egyetlen műhelye. Megengedhető, sőt

szükséges tehát, hogy a megfelelő ismeretek felhasználásában érdekeltek a kész eredmények megismerésére és átvételére rendezkedjenek be.

A többi öt írás tárgyát s műfaját tekintve is messze szóródik egymástól, de egy dologban megegyezik: abban, hogy a könyvtári valóság egy-egy darabjáról, szférájáról közvetlenül megismert, vagy a szakirodalomból gyűjtött tények és adatok rendszerezett bemutatásából kiindulva, mintegy a szemünk előtt és ellenőrizhetően fejt ki mondanivalóját. Tanulmányok ezek, a szónak abban az eredeti értelmében, hogy tanulni akarnak a valóságból. Ezt a metodikai pozitívumot nemcsak közös jellemzésül, hanem tudományunk épülésének, tudományos igényességünk és megbízhatóságunk erősödésének tüneteként hangsúlyozzuk. Hadd ismételjük: épülést és erősödést észlelünk (azt is a szerzők egyénisége szerint különböző mértékben), más szóval: biztató tendenciát, nem pedig a dialektika és a szakmetodikák teljes fegyverzetével kivívott áttörést.

Elégedettségünknek és elégedetlenségünknek ezt a talán fukarnak tűnő kifejezését Dér Mária írása előtt szabad egy kissé szélesebbé, elismerőbbé lendítenünk. Azzal, hogy a szabadidő s benne az olvasás jelenségét a gazdasági fejlődés összefüggésébe, a munka strukturájába sikerült beágyaznia, rátalált az itt jelentkező problémák megoldásának helyes módszerére. Azzal, hogy kísérletet tesz a művelődésszociológia empirikus adatainak történelmi materialista megvilágítására, többnyire elkerüli a buktatókat, amelyek nem egy szerzőnél az ilyen adatsorok felületes értelmezéséből adódnak. Minthogy közvéleményünk (a könyvtárosok s más kulturmunkások közvéleménye is) hajlamos a szabadidőnek összefüggéséből kiragadott szemléletére, fontosnak és időszerűnek tartjuk az írást érdemi következtetései szempontjából is. A szabadidő legfőbb jókenti, naiv, egyoldalu felfogásával szemben hangsúlyozza: "Az alkotó energiákat kiváltó és felhasználó munkatevékenység adekvát megfelelőjeként aktiv, kulturált és sokoldalu szabadidő tevékenység jelentkezik - míg az elidegenült munka nem vonz ellenkező értékű szabadidő strukturát... A személyiség elidegenedettségének megszüntetése elsősorban legfőbb tevékenységének, a munkatevékenységnek a humanizálását jelenti. Ez a folyamat nem mehet végbe a szabadidő keretei között, a munka idegenségének egyidejű fenntartásával." Vagy, amint a szabadidő vizsgálatok tapasztalataira utalva megállapítja: "a munka-attitűd (azaz az egyén viszonya a munkához) és a szabadidő felhasználási módja között "erős összefüggés" van.

Három Vas megyei kisközség - Nemescsó, Bük és Nagyrákos - olvasási kultúráját tanulmányozva, Kuntár József is eredménnyel fáradozik az olvasásszociológia címén szélteben művelt statisztikai adatközlés szintjének túlhaladásán. Írása dióhéjban falutörténetet és szociográfiát ad, s a könyvtári igények, könyvtárhasználati szokások meggyökerezését, hanyatlását és erősödését a falu szocialista átalakulásának összefüggésében, az iparfejlődést követő demográfiai mozgások hatását kutatva vizsgálja. Nem hagyja figyelmen kívül a művelődés személyi tényezőit, s név szerint említi, méltatja a könyvtári munka falusi bajnokait. És mégis, épp ezen a ponton, az érdemi könyvtári munka és az azt csak nagy vonásokban tükröző statisztikai adatok vonatkozásában, nem sikerül teljesen elkerülnie a sematizmus buktatóit. Panaszolja, hogy a falusiak nem járatnak folyóiratot, a könyvtárbeli folyóirathasználatról pedig nem alkothatunk pontos

képet, mivel annak statisztikáját nem vezetik. Nem veszi észre, hogy a könyvtárnak járó "folyóiratok" pusztá felsorolásával már maga megadta a választ. "Asszonyok, Film - Színház - Muzsika, Könyvtáros, Magyarország, Magyar Mezőgazdaság, NDK, Ország - Világ, Szovjetunió, Új Könyvek". S ezzel kész. Gunynak hat, pedig komolyan teszi hozzá: "Nemescsón - az átlagos falusi mérce szerint - van tehát lehetőség a művelődésre". Szerintünk - legalábbis folyóirat viszonylatban - nincs. Különösen, ha a nyitvatartási idő, mint később ugyancsak említi, heti hat óra. Ezek után kíváncsiak lennénk a könyvek cím szerinti összetételére is. Ha ez is olyan, mint a folyóiratoké, csupán a szerző számára meglepő, de a mi számunkra nem, hogy "hetvenhét személy közül mindössze egy akadt, aki 16 éve tagja a könyvtárnak".

Mert hisz minden könyvtári statisztika értelme, hitele és magyarázata a számok mögött megbuvó tartalmi, minőségi tényezőkben van. Ennek az igazságnak igyekszik érvényt szerezni Urbán László "Könyvtárstatisztikai összefüggések" c. tanulmányában. Azzal, hogy Urbán László a könyvtári tervezés szükségleteinek, menetének ismeretében s e nagy jelentőségű funkció szempontjából, mint eszközt vizsgálja a statisztikát, és hogy az adatsorok és az adatsorokban kirajzolódó valóság közti összefüggések matematikai ábrázolására törekszik, dicséretesen különbözteti meg magát más könyvtárstatisztikusoktól, akik nem érzik magukat indíttatva arra, hogy a számok mögött s a számok útján a mennyiségi kifejezésnek ellenszegülő életet fürkésszék.

Azok számára, akik rendszeres tájékozódást kívánnak szerezni a magyarországi iskolai könyvtárak helyzetéről, s arról az utról, amelyen azok mai fejlettségüket elérték, mással nem pótolható szolgálatot tesz Arató Ferenc dolgozata. Az átfogó ismertetés tényén tulmenő érdeme Arató Ferencnek, hogy a könyvtárat nem önmagában, vagy az iskola mellé rendelt idegen testként szemléli, hanem a tanulmányi folyamat és az oktatásmetodika összefüggésébe ágyazva. Teljesítménye így oktatáselméleti, sőt azon tulmutató elvi jelentőséggel bír: hozzájárul annak belátásához, hogy a könyvtári, irodalmi, információs feltételek s az ezekhez kapcsolódó intézményes tevékenységek szerves részei minden érdemleges társadalmi tevékenységnek. Ám ha a dolgozat értékét méltatjuk, lehetetlen szóvá nem tennünk a megformálás pongyolaságát.

Egyébként nem értünk egyet Arató Ferencnek azzal a felfogásával, hogy a muzeális értékű, nagy hagyományu iskolai könyvtárakat különgyűjteményként kellene zárni s az új könyvtárakat ezektől függetlenül működtetni. A szerző nem veszi észre, hogy magának az iskolának a szintemelését is segítené, ha a könyvtári munkát a haladó hagyományokhoz visszatérve, a régi, magasabb alapra építve próbálnánk folytatni.

Külön kritikai taglalást érdemelne B. Nagy Ernő tanulmánya. Részben a tárgy fontossága miatt. Hisz "a szakirodalmi igények regionális ellátása" - magyarul: a vidéki tudományos könyvtárügy - könyvtárpolitikánk egyik legfontosabb problémája. Szinte azt mondhatnánk, hogy Magyarországon ma egyenlőségjelet lehetne tenni az ország alapvető könyvtárpolitikai problematikája és a vidéki viszonylatban folytatandó tudományos könyvtárpolitika problematikája közé. Nem a főváros jelentőségét akarjuk ezzel alábecsülni. Csupán annak az országosnál kimagaslóan jobb ellátottságára utalunk egyfelől (amit különben Nagy Ernő is hangsúlyoz), másfelől

arra, hogy a Budapesten történetileg kialakult könyvtári helyzetben viszonylag szűk tér nyílik az aktív könyvtárpolitika számára. Legfeljebb enyhíteni lehet a gyűjtés- és funkcióbeli többszörös lefedezések és fehér foltok okozta anomáliákon, de az ezt előidéző könyvtári monolitok lényegileg maradnak úgy, ahogy ránk öröklődtek. Vidéken viszont, mint könyvtári téren "fejlődő" országban, nálunk még nem dőlt el semmi.

Nagy Ernő, s magunk is rámutattunk arra, hogy a legfejlettebb megyei könyvtár előtt is súlyos káderpolitikai, gazdasági és gyűjteményfejlesztési nehézségekkel terhes út áll addig, míg reális lehetőségként beszélhetünk általános tudományos könyvtárrá váló átlényegülésükről. Ebben követni tudjuk és támogatjuk gondolatmenetét. Abban nemkülönben, hogy a regionális ellátást nem egyetlen könyvtárra, hanem a régióban működő jelentős könyvtárak összességére alapozva kell elképzelni. Hogy a jelen ismertetés vitacikké váló öblösítését elkerüljük, kritikusi nyilunk csak két pontra irányítjuk. Egyik az, hogy erősebben kellett volna hangsúlyozni a követelést: nem számítva bizonyos egységesen érvényes alapelveket, minden régióban a helyi adottságoknak megfelelően, egyedileg kell megtervezni a regionális ellátás rendszerét, kijelölni annak központi könyvtárát. Ehhez tartozik, hogy a megyék többsége ma már világosan felismerte a szakkönyvtári szolgálat iránt területén megnyilvánuló szükségletet s gazdasági potenciálja is megengedi, hogy annak kielégítésére igen jelentős lépéseket tegyen. E két tényező a megyei könyvtárak nagy arányú fejlődését, tudományos könyvtárrá váló felnövekedésének perspektíváját vetíti eléink. Amennyire örvendetes ez 14-15 megyében, oly aggodalommal kérdezzük: szabad-e zöld utat adni ugyanezen spontán fejlődésnek ott is, ahol ma még léteznek olyan általános tudományos könyvtárak, amilyenekké a megyeiek fejlődni kívánnak s amilyenekké - ha könyvtárpolitikai ellenlépés nem történik - fejlődni fognak. Bármilyen legyen is a voksunk a szakkönyvtár - általános könyvtár vitában, a pécsi, szegedi és a debreceni tudományegyetemi könyvtár tőszomszédságában, mint gazdaságilag virulens, szervezetileg önálló általános tudományos könyvtárak, fel fognak cseperedni a helybeli megyei könyvtárak. A tudományegyetemi könyvtárak pedig, mivel szervezetileg, gazdaságilag önállóknak, valószínűleg nem tudnak ugyan lépést tartani új versenytársukkal, de el sem sorvadnak. Egyes vidéki nagyvárosainkban is létrejöhet tehát a közel azonos általános profilu könyvtáraknak az a pazarló párhuzamos-sága, amely Budapesten fennáll.

Másik kritikai nyilvesszónk annak az elvnek az elsikkadására irányul, hogy a kutatás elsőrendű műhelye általában a kutatóhely által fenntartott, vagy használatára rendelt könyvtár, rendszerint ún. helyi jellegű szakkönyvtár. Ez szolgáltatja mélységében a témacentrum irodalmát. A témacentrumon kívüli irodalmat más szakkönyvtárak szolgáltatják könyvtárközi kölcsönzés útján. Hiányzik azonban a helyi jellegű szakkönyvtárban a szélesebb, komplex tájékozódásra is alkalmas referenz bázis, és ez könyvtárközi kölcsönzés útján sem biztosítható. Ha van a környéken általános tudományos könyvtár - és ez referenz szinten gyakorlatilag lehetséges - a kutatásnak ez a fontos típusa kedvező feltételekre talál. Ehhez képest a szakkönyvtárak együttműködésére alapozott referenz-ellátás csak szükségmegoldás.

Nagy Ernő cikkének legfőbb érdemét végül is nem egyéni nézeteinek helyeselhető vagy vitatható részleteiben látjuk. Sokkal inkább abban, hogy a vidék szakkönyvtári ellátására vonatkozó hazai törekvések és külföldi megoldások rendszeres ismertetésével széles információalapot teremtett a sürgető könyvtárpolitikai döntések meghozatalához.

Végül még egy-két szó a kötetről. Láttuk: az írások széles műfaji skálán helyezkednek el a primér adatközléstől a szintetizáló tanulmányon át a másodlagos ismertetésig. Hogy ez nem mond ellent a kiadvány tudományos jellegének, megpróbáltuk indokolni. Hadd tegyük azonban hozzá: a szerkesztés megkönnyitené az olvasó dolgát, ha a kötetet rovatokra bontaná. Lenne pl. egy rész a tanulmányok, egy másik a nyers adat- és szövegközlések, egy harmadik a gyakorlatról szóló híradások számára. Ez persze csak formai eszköz annak kidomborítására, hogy a kiadvány figyelemreméltó eredményeket hoz könyvtári kultúránk tudományos tanulmányozása köréből. Erdemben a cikkek elfogadását mérlegelő szerkesztői igényesség fokozásával kell majd előbbrelépni. A Könyvtártudományi Tanulmányok hivatást teljesít. Azzal, hogy mint publikációs lehetőség, ösztönzést ad a kutatásnak, hogy kutatókat nevel, de hovatovább azzal is, hogy diszciplinánk szintemelkedését demonstrálja.

CSÜRY István

Reprográfia és kiadványszerkesztés a könyvtárban. (A közművelődési könyvtárosok továbbképző tanfolyamának előadásai). Szerk. Pelejte Tibor. Bp. 1973. Népművelési Propaganda Iroda. 165 p.

Az elmúlt évtizedek során a különféle könyvtári kiadványok erőteljes fejlődésnek indultak, mind tartalmi és szerkesztési színvonaluk, mind külső megjelenési formájuk tekintetében. Elég, ha csak arra a néhány évtizedre gondolunk, amely az első néhány stencilezett lapból álló megyei híradók születésétől, a mai korszerű nyomdatechnikával megjelenő, gyakran a szakfolyóirat színvonalát is megközelítő kiadványokig eltelt. Ahhoz azonban, hogy a könyvtári kiadványok a szakirodalmi tájékoztatás hatékony eszközévé válhassanak, a megfelelő információtartalom biztosítása mellett szükséges a kéziratok szerkesztése, nyomdai tipografizálása, korrekturája és sokszorosítása is, amely megfelelő szakismeretet és készséget igényel.

A gyűjtemény elsősorban ebben kíván segítséget adni, amikor összefoglalja a kiadványkészítés műveleteit, valamint a nyomdai és reprográfiai ismeretek alapjait, egy korábbi továbbképző tanfolyam előadásainak a felhasználásával. A kötet szerkesztője - mint a bevezetőben is megállapítja - a kiadvány legfőbb hasznát abban reméli, hogy általa valamennyi, a témára vonatkozó lényeges tudnivaló egy helyen megtalálható, s így az betöltheti a segédkönyv szerepét is. Kétségtől elvonható, hogy a vállalkozás uttörő jellege, hiszen - mint az egyes fejezetek végén található irodalomjegyzékből is